

Vertimas kaip klaidingo iškodavimo prevencija tarptautinėje komunikacijoje

Mariana Sueldo, Beata Grebliauskienė

crossref <http://dx.doi.org/10.5755/j01.sal.0.24.6912>

Anotacija. Vertimas, palengvinantis dialogą tarp tautų ir kultūrų, nuo diplomatijos formavimosi laikų yra neatšiejama tarptautinės komunikacijos dalis. Pastaruoju metu kintantis tarptautinės komunikacijos pobūdis, nulemtas komunikacijos dalyvių skaičiaus bei įvairovės didėjimo ir paties proceso intensyvėjimo, neišvengiamai daro poveikį ir vertimui. Siekiant atskleisti šio poveikio apraiškas, straipsnyje vertimas nagrinėjamas kintančios tarptautinės komunikacijos kontekste žiūrint į jį ne tradiciškai iš lingvistinės, o iš komunikacinės perspektyvos. Remiantis S. Bolaños Cuellar idėjomis, aptariama vertėjo vieta ir funkcijos komunikacijos procese.

Siekiant atskleisti vertimui kylančius sunkumus, aptariami tarptautinės komunikacijos dalyvių retorikos pokyčiai, nulemti šią komunikaciją reglamentuojančių taisyklių kaitos. Vertinant diplomatinės komunikacijos dalyvių pranešimus iš semiotinės perspektyvos, išskiriamas naujai susiformavęs spontaniškas neapibrėžtumas, papildantis jau seniai egzistuojantį apgalvotą neapibrėžtumą, būdingą diplomatinei kalbėjimo manierai.

Detalesniam spontaniško neapibrėžtumo sukeltų problemų nagrinėjimui pasitelkiamas giluminis interviu su vertėjais. Remiantis tyrimo duomenimis, suformuluojami sunkumai, su kuriais susiduria vertėjai, kaip tarptautinės komunikacijos tarpininkai, tradicinių vertėjų funkcijų kaitos tendencija – vis labiau ryškėjanti papildoma turinio redagavimo funkcija.

Reikšminiai žodžiai: diplomatinė komunikacija, tarpkultūrinė komunikacija, apgalvotas neapibrėžtumas, spontaniškas neapibrėžtumas, vertėjo funkcijos.

Įvadas

Diplomatija, kurios svarbą ir buvimą nuo seniausių laikų patvirtina istorikai, yra komunikacijos tarp valstybių būdas. Kadangi absoliučia dauguma atvejų skirtingose valstybėse vartojamos skirtingos kalbos, iškyla bendros kalbos arba vertimo, užtikrinančio bendrą supratimą, būtinybė.

Tarptautinę komunikaciją reglamentuojančios taisyklės, susiformavusios Renesanse, pradėjus steigti nuolatines diplomatinės misijas, nuo XX a. antrosios pusės patiria vis didesnius pokyčius. Komunikacijos intensyvėjimas, labai padidėjęs jos dalyvių skaičius ir įvairovė (kultūra, profesinis pasirėngimas, komunikacinių įgūdžių turėjimas ir pan.) sąlygoja minėtų taisyklių, skirtų komunikacinės situacijos neapibrėžtumui mažinti, paprastėjimą. Dėl to situacija nebėra taip aiškiai įreminama komunikacija. Tarptautiniuose susitikimuose vis dažniau tolstama nuo diplomatinės kalbėjimo manieros, kurią pakeičia tiesmukos kasdieninės kalbos ir kalbėsenos vartojimas (Kappeler, 2004). Minėti tarptautinės komunikacijos situacijos pokyčiai lemia ir vertėjo, kaip tarptautinės komunikacijos dalyvio, atliekamų funkcijų kaitą. Šio straipsnio tikslas – atskleisti kalbėjimo manieros pokyčių sąlygotas problemas, su kuriomis susiduria vertėjas, kaip tarptautinės komunikacijos tarpininkas, ir tai, kaip kintanti tarptautinės komunikacijos aplinka bei šios komunikacijos dalyvių maniera savo ruožtu plečia tradicines vertėjo funkcijas.

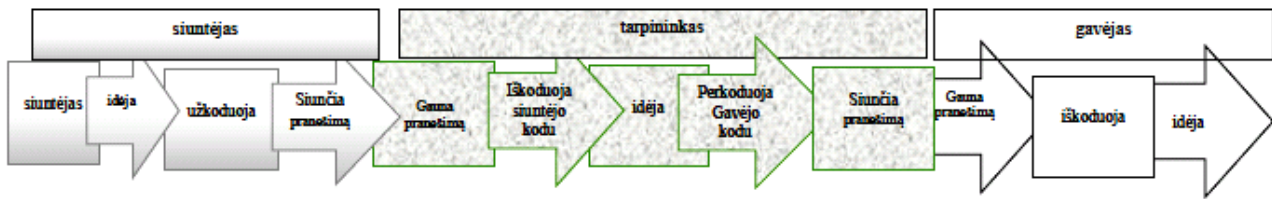
Vertėjas kaip tarptautinės komunikacijos tarpininkas

Į bet kurią komunikaciją galima žvelgti kaip į procesą, kurio tikslas yra pasiekti bendrą informacijos siuntėjo ir jos gavėjo supratimą. Siuntėjui ir gavėjui naudojantis tuo pa-

čiu kodu, komunikacijos procesas yra elementarus ir sklandus.

Šiandieninės tarptautinės komunikacijos situacijoje dėl didelės komunikacijos dalyvių kultūrinės įvairovės tokio bendro kodo buvimo tikimybė yra maža. Informacijos siuntėjui ir gavėjui naudojantis skirtingais kalbėjimo kodais, komunikacijos proceso sklandumą užtikrina papildomas ir būtinas komunikacijos proceso elementas – pranešimo perkodavimas, t. y. vertimas į kitą kalbą. Siekiant informacijos siuntėjo ir gavėjo bendro supratimo, vertimo tikslu tampa ne paprastas atitikmenų suradimas ir jų sudėliojimas į rišlų tekstą, o tokio teksto, kuris leistų pasiekti tą patį efektą, kaip ir originalas, sukūrimas. M. Banffy, buvęs Vengrijos užsienio reikalų ministras, savo memuaruose pabrėžė, koks svarbus buvo kultūrinės prancūzų kalbėjimo manieros išmanymas įtikinant Prancūzijos prezidentą tam tikru bendrų siekių aktualumu. Delegacijos vadovo pasisakymas, nors aiškus bei struktūruotas, tačiau niekaip neatspindintis prancūziškos mąstysenos, buvo nesėkmingas, ir į pateiktus pasiūlymus Prancūzijos delegacija reagavo labiau nei šaltai. Paskui kalbėjęs Vengrijos užsienio reikalų ministras savo pasisakyme tą patį turinį pateikė atsižvelgdamas į prancūzų kalbėjimo ir mąstymo būdą. Kitos kultūros pajautimas ir atsižvelgimas į ją paskatino komunikacijos partnerius palankiau žiūrėti į pasiūlymus (Baranyai, 2001).

Kaip teigia S. Bolaños Cuellar (2009), į vertimą galima žvelgti tiek iš lingvistinės, tiek iš kultūrinės perspektyvos. Pirmuoju atveju vertimo kokybė grindžiama originalo ir vertimo atitikimu, antruoju dėmesys sutelkiamas į komunikacijos dalyvius (siuntėją, vertėją ir galutinį gavėją), nes jie lemia vertimo proceso pobūdį.

1 pav. Tarpininkaujamos komunikacijos procesas

Kalba yra šiek tiek daugiau nei paprasta komunikacijos priemonė. Kalba mes išreiškiamame savo pasaulio suvokimą, taigi nuo jo priklauso mūsų kalba. Kita vertus, kalba, kaip kultūros dalis, formuoja mūsų santykį su aplinkiniu pasauliu. Antropologai pastebėjo, kad kultūra, kurioje gyvena žmogus, daro įtaką jo pasaulio supratimui. E. Sapir (1958) ir B. Whorf (1956) suformulavo lingvistinio determinizmo teoriją, pasak kurios, kalbos formos daro grįžtamąjį poveikį percepcijos, mąstymo ir apskritai kognityviesiems procesams, formuodamos etnospecifinį pasaulio vaizdą. B. Whorf (1956) teigimu, kalba yra pažinimo procesų skirtingumo priežastis. Kalba – ne išraiškos priemonė, o forma, lemianti mūsų minčių pobūdį.

A. Maceina (1990) kalbų įvairumą pavadino mąstymo skirtingumo apraiška. Jis rašė, kad

nepaisant įvairių pastangų sukurti vieną tarptautinę kalbą, kaip patogią susižinojimo priemonę, kalbų įvairumas ne tik nenyksta, bet ir tautinio sąjūdžio skatinamas dar labiau stiprėja. Nėra nė menkiausio pagrindo manyti, kad kalbų įvairumas būtų tik pereinamas dalykas, kad tolesnis gyvenimas, tarptautinio artėjimo padedamas, išlygintų kalbinius skirtumus ir visą pasaulį ar bent jo dalį sujungtų į vieną kalbos bendruomenę. Istorinis žmonijos vystymasis eina visai atvirkščia kryptimi.

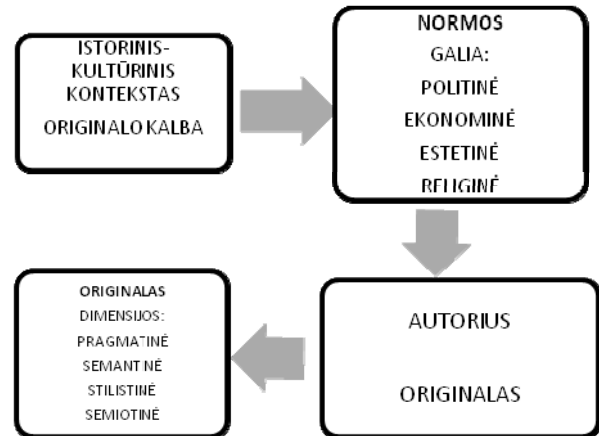
Maceinos nuomone, kalbų įvairovę lemia skirtingas žmonių suvokimo ir mąstymo būdas.

Žmogaus pasaulis yra toks, kokia yra jo kalba.

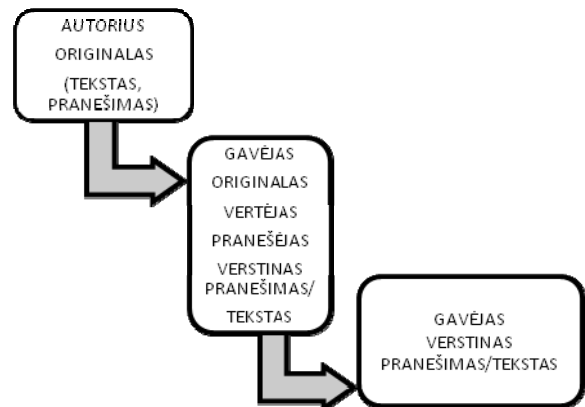
Tauta, kuri dainuoja mažybiniais bei maloniniais daiktavardžiais ir keikiasi šliūžių vardais, gyvatė, žaltys, turi kitokį pasaulį nei tauta, kuri dainuoja grubiais daiktavardžiais ir keikiasi šventenybėmis (Maceina, 1990).

S. Bolaños Cuellar (2009) detalizuoja vertimą kaip tarpininkavimą tarpkultūrinėje komunikacijoje dinamiame traduktologijos modelyje (toliau – DTM), integruojančiame esminius lingvistinius bei kultūrinius vertimo proceso aspektus.

DTM pirmajame lygmenyje (2 pav.) parodoma, kad pranešimo autorius kuria savo pranešimą (originalą) laikydamasis istorinio kultūrinio konteksto diktuojamų normų, sprendžia, kas yra priimtina, sakytina, vengtina ir pan., kas politiškai korektiška. Savo ruožtu, pats kalbėtojas, kurdamas pranešimą, siekia savo komunikacinio tikslo. Į pranešimą galima žvelgti iš kelių perspektyvų: pragmatinės, semantinės, stilistinės ir semiotinės. Pragmatinė perspektyva atskleidžia kalbėtojo intenciją ar siekiamą komunikacinį tikslą; semantinė išreiškia temą, stilistinė – gramatikos struktūros ir leksikos parinkimą, o semiotinė – neverbaliųjų ženklų, kurie papildo ir paaiškina turinį, vartojimą.

2 pav. Dinaminis traduktologijos modelis (DTM), pirmasis lygmuo (Bolaños Cuellar, 2009, p. 119)

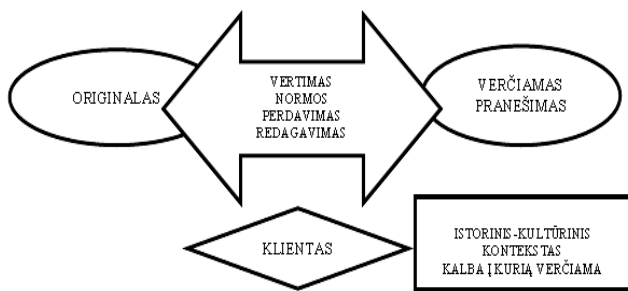
3 pav. Dinaminis traduktologijos modelis (DTM), antrasis lygmuo: tarplingvistinis ir tarpkultūrinis komunikacijos procesas (Bolaños Cuellar, 2009, p. 119)

Antrasis lygmuo (3 pav.), pasak S. Bolaños Cuellar (2009), yra tarplingvistinis ir tarpkultūrinis komunikacijos procesas *per se*. Šitame procese kalbėtojas, kaip originalo kūrėjas-autorius, užmezga komunikacinį ryšį su vertėju, veikiančiu kaip tarpinis gavėjas, o vėliau tampa naujo – verčiama – pranešimo kūrėju-autoriumi. Trečiasis proceso dalyvis – tai išversto pranešimo galutinis gavėjas.

S. Bolaños Cuellar teigimu, šiame etape labai svarbus veiksnys yra ne tik vertėjo lingvistinė bei tarpkultūrinė kompetencija, bet ir jo pagarba originalui, tam, kad neatsirastų iškrypimų, nedingtų reikšmingi elementai. Galutinis gavėjas pasitiki vertimu ir vertėju, iš kurio gauna perkoduotą pranešimą.

Lingvistinis vertimo proceso aspektas atsispindi trečiajame lygmenyje (4 pav.). Čia akcentuojamas perkoduoto pranešimo ir originalo ekvivalentumas. Vertėjo tarpkultūrinė kompetencija padeda jam apsispręsti, kiek galima adaptuoti, keisti, redaguoti originalą.

Šiuolaikinės kultūros teorijos pasisako už didėjančią vertėjo vaidmens svarbą, iškeldamos jį į pirmąjį planą tarp lingvistinės bei tarpkultūrinės komunikacijos procese, taip tarsi palikdamos nuošalyje arba bent jau antrame plane originalo (verstino pranešimo) autorių ir jo komunikacinį tikslą (Bolaños Cuellar, 2009). Vertimo proceso rezultatas yra „hibridinis“ tekstas, gimstantis dviejų kultūrų sąveikoje. Visi versti tekstai yra tam tikro laipsnio hibridai, ir į kiekvieną jų galima žiūrėti kaip į originalaus teksto transplantavimą į kitos kultūros aplinką. Dėl to vertimo procese sujaukiama originalo formos ir turinio vienovė (Ginter, 2002). Vertėjas tampa ne tik kultūrinio tarpininku, bet ant jo pečių dažnai nukeliama ir atsakomybė už hibridinio teksto kokybę ir tarpkultūrinės komunikacijos proceso efektyvumą. Šiuolaikiniam tarpkultūrinės komunikacijos proceso veiksmingumui bei sėkmei reikia ekspertinio, tam tikra prasme papildomo vertėjų profesinio pasirengimo, susijusio su nusimanymu apie socialinį, politinį kontekstą.

4 pav. Dinaminis traduktologijos modelis (DTM), trečiasis lygmuo: tekstinis ekvivalentumas tarp originalo kalbos ir verčiamo teksto kalbos (Bolaños Cuellar, 2009, p. 120)

Apgalvotas neapibrėžtumas kaip diplomatinės kalbos savybė

Komunikaciją suprantant kaip subjektų keitimąsi informacija, jos sėkmingumą galima apibrėžti bendro supratimo pasiekimo laipsniu. Išvengti triukšmo dekodavimo etape ir maksimaliai priartėti prie minėto bendro supratimo padeda bendro kodo, šiuo atveju bendros abiem komunikacijos dalyviams kalbos buvimas. Įgyti tokią *lingua franca* kaip sėkmingo susikalbėjimo priemonę siekiama nuo pat senųjų civilizacijų. Šumerų kalba yra pati pirmoji žinoma lingvistinė diplomatinė bendradarbiavimo priemonė. Darant istorinį šuolį, minėtinos graikų ir lotynų kalbos kaip bendra susikalbėjimo priemonė imperijų plėtos laikotarpiu. Bizantijos diplomatija netgi sprendė, kurią šių kalbų pasirinkti (Jönson, Hall, 2005).

Nors kalba dažniausiai yra suprantama kaip *tongue* (kalbinis kodas, vartojamas didžiosios grupės narių), į ją verta pasižiūrėti ir kaip į kalbėjimo manierą. Pastarasis aspektas šiuo atveju yra ypač svarbus, nes diplomatinė kalba kaip *tongue* neegzistuoja, mat nė viena kalba šiuo metu nėra formaliai įtvirtinta kaip diplomatinės komunikacijos prie-

monė. Diplomatinė kalba susiformavo kaip specifinė kalbėjimo maniera, vengianti griežtų, tiesioginių ir viena-reikšmių pasakymų. Tinkamų žodžių parinkimas tampa ypač svarbus diplomatinėje komunikacijoje. Per šimtmečius pamažu buvo sukurtas subtiliai subalansuotas žodynas, specifinės frazės ir pasakymai, leidžiantys kontroliuoti daugybę galimų reikšmių ir išvengti nepageidaujamų padarinių dėl nesusikalbėjimo ar pernelyg aštraus ir tiesmuko pozicijos perteikimo. Profesinė diplomatijos kalba iš esmės yra labai atsakingas minčių reiškinio būdas, leidžiantis išvengti negatyvaus poveikio partneriui. Interpretuojant komunikacijos partnerio pranešimą, visada darytina prielaida, kad žodžių parinkimas yra atidus, nuoseklus ir apgalvotas. Interpretuojant pranešimą niekada nedaroma prielaida, kad konkrečių žodžių vartojimą lemia geresnis ar prastesnis kalbos mokėjimas ar momentinė emocinė būseną. Pranešimas bus atidžiai nagrinėjamas turint galvoje, kad kalbėtojas aiškiai supranta, ką jis sako. Tiesa, niekada neatmetama galimybė, kad, sulaukus aiškiai neigiamos reakcijos, yra galimybė „patikslinti išsakytą poziciją“ pateikiant kažką absoliučiai kitokio. Tokia kalbėjimo maniera naudinga abiem komunikacijoje dalyvaujančioms pusėms.

Diplomatinėje kalboje vartojami pasakymai ir sutartinės frazės bei konstrukcijos, išoriškai atrodančios labai maloniai, turi kitokią prasmę, nei kasdieniniame kalbėjime. Pavyzdžiui, pasakymas „negalime likti abejingi“ įgyja reikšmę „ketiname aktyviai įsitraukti į konfliktą“, „nerimaujame“ – „ketiname energingai imtis priemonių“ ir pan. Galima teigti, kad diplomatinėje kalboje kiekvienas žodis įgauna kur kas didesnę svorį nei kasdieniniame kalbėjime. Be to, verbalinis tekstas visada įvelkamas į neverbalinių pranešimų apdarą, kurie suteikia verbalinio pranešimo turiniui papildomų reikšmių. Pavyzdžiui, gretimos šalies ambasadorius po darbo valandų iškviečiamas į Užsienio reikalų ministeriją ir susitikimo metu jam pareiškiamas „priimančios šalies vyriausybės susirūpinimas dėl gretimos šalies spaudoje platinamų pranešimų, kurie disonuoja su susiklosčiusiais draugiškais šalių tarpusavio santykiais“. Įvertinus neverbalinius pranešimus (skubumą ir susitikimą po darbo valandų), šis pranešimas, verčiamas į kasdieninę kalbą, skambėtų kur kas aštriau: „mes manome, kad gretimos šalies vyriausybė skatina nedraugiškus ir netgi priešiškus žiniasklaidos pranešimus ir jei toliau tai tęsis, mūsų vyriausybė nesirengia to toleruoti“.

Atsižvelgiant į tai, kad diplomatija siekia užkirsti kelią karams, valdyti konfliktus – neleidžia jiems aštrėti ir stengiasi juos spręsti, ir kuo labiau artinti akivaizdžiai išsiskiriančias pozicijas, specifinė kalbėjimo maniera tampa būtina. Diplomatinė kalbai, kaip kalbėjimo manierai, būdingas kalbėjimas paliekant tam tikrą neapibrėžtumo lygį. Šiuo atveju paliekama tam tikra erdvė, iš vienos pusės, galimam atsitraukimui, situacijos koregavimui, ir komunikacijos partnerio nespaudimas, jo neįvaymas į kampa – iš kitos. Šiuo atveju kalbėjimo maniera leidžia abiem komunikacijos partneriams išlaikyti pagarbų toną, kad ir koks būtų perduodamas žinios turinys. Tai vienintelis būdas suformuluoti rimtą išpėjimą ar negatyvią poziciją perteikiantį pranešimą išvengiant grėsmingų pasekmių. Kita vertus, siekiant aiškiai neišreikšti savo pozicijos, vartojamos sudėtingos sakinių konstrukcijos, minčių srauto nutraukimas

ir pašalinių temų, nukrypimų įterpimas, sofistikuotas stilius.

J. Zhang (2012) atkreipia dėmesį į tai, kad diplomatiniai įvykiai (renginiai, ceremonijos, įvairūs susitikimai) yra iš esmės idiosinkrazijos išraiškos. Jis lygina diplomaciją su mūšiu ar dvikova, kurių metu ginklas yra ne kalavijas, o kalba. Diplomatinis diskursas yra kuriamas tekstas (pranešimas), kuriuo užsienio valstybių, politinių organizacijų ar tarptautinių institucijų atstovai, vadovaudamiesi atstovaujamos valstybės ar institucijos interesais, komunikuoja savo ketinimą išsaugoti tarpvalstybinę santarvę, taiką ar jas atkurti, susigražinti. Įspūdžiai, reakcijos ir atsiliepimai į kito diplomatinės komunikacijos proceso dalyvio diplomatinį pasisakymą gali būti labai įvairūs –

nuo valstybinės galios išraiškos mandagumo frazėmis iki diplomatinio melavimo apgaulingų pasisakymų ir neigimo vardan tėvynės garbės (Freeman, 1994, p. 101).

Diplomatinio kalbėjimo diskursas yra normatyvinio pobūdžio, komunikacinis procesas vyksta pagal iš anksto parengtą scenarijų, kurio diplomatinės veikėjai privalo laikytis (Nathan, Gilley, 2003). Diplomatinės ceremonijos, ritualai, derybos, sodinimas prie vaišių ir derybų stalo, žingsnių skaičius ir kryptys, rankos paspaudimo būdas ir tinkamas momentas – visa tai yra griežtai reguliuojama diplomatinio protokolo taisyklėmis. Trumpai tariant, diplomatinėje taisyklių laikymasis yra įprasta kasdieninė rutina, o išimtys, priimtinių diplomatinio bendravimo taisyklių laužymas visada reiškia, kad siunčiamas subtilus ir švelnus signalas, kad kažkuo pasikeitė santykiai tarp suinteresuotų šalių, kurioms diplomatai atstovauja. Minėtos griežtos taisyklės reglamentuoja ir, tam tikra prasme, režisuoja tiek neverbalinę, tiek verbalinę komunikaciją.

Diplomatinio diskurso scenariškumas būdingas tiek kuriant, tiek verčiant pranešimą (Chen, 2003). Diplomatinės praktikai ir teoretikai (Chen, 2003; Cohen, 1991; Da, 2000; Nathan, Gilley, 2003 ir kt.) pabrėžia šio diplomatinio diskurso scenariškumo svarbą teigdami, kad diplomatinė kalba yra iš anksto kruopščiai apgalvota ir smulkmeniškai surežisuota. Klaidos dažniau daromos spontaniškai bendraujant, o prireikus, jas padaręs diplomatas netrukus pasinaudos pirma pasitaikiusia proga jas ištaisyti ir pasiteisins, kad tai tiesiog netyčia ištarti žodžiai, ne tą norėta pasakyti ir pan.

Apeidamas klausimą ar vengdamas į jį atsakyti, diplomatinės komunikacijos dalyvis nebūtinai meluos, o verčiau atsargiai parinks žodžius, kuriais aiškiai neišsakys pozicijos. Neaiškių ar dviprasmiškų pranešimų kupinas diplomatinis diskursas tam tikra prasme yra konstruktyvus neapibrėžtumas (Donahue, Prosser, 1997). Dėl minėto scenariškumo šį neapibrėžtumą galima vadinti apgalvotu.

Toks tam tikro lygio apgalvoto neapibrėžtumo palaikymas netampa kliuviniu susikalbėjimui ir adekvačiam supratimui. Tai pačiai profesinei sričiai priklausantys asmenys puikiai moka savo srities, šiuo atveju diplomatinę kalbą. Tas pats pasakytina apie šioje srityje dirbančius vertėjus, verčiančius iš vienos diplomatinės kalbos į kitą diplomatinę kalbą. Problema gali iškilti tik tuo atveju, kai galutinis informacijos gavėjas nėra susipažinęs su diplomatine kalba, kaip reikšmių sistema, ir konkretų pranešimą bando

dekoduoti naudodamas kasdienės kalbos reikšmių sistemą. Tada neišvengiamas iškraipymas. Diplomatinę kalbą galima įvardyti kaip siauro vartojimo kodo, o kasdieninis, buitinis kalbėjimas laikytinas plataus vartojimo kodo pavyzdžiu. Taigi, pranešimas, užkoduotas naudojant siauro vartojimo kodą, bus iškoduojamas pasitelkus plataus vartojimo kodą. Tokį reiškinį U. Eco (2000) pavadino klaidingu iškodavimu.

Kai diplomatinės komunikacijos dalyvis kuria pranešimą konkrečiai apibrėžtai auditorijai, jis gali tikėtis, jog iškodavimo rezultatas bus artimas užkoduotajam. Bet jei pranešimą iškoduos gavėjas, vartojantis plataus vartojimo kodą, klaidingas iškodavimas sukurs kitokią prasmę. Įdomumas ir problemiškas yra tas, kad diplomatinė kalba, kaip profesinė kalba, yra specifinė. Nemokėdami chemikų profesinės kalbos, jos klausydami aiškiai suvokiame, kad kažko nesuprantame. O klausydami diplomatinės kalbos, galime ir nesuvokti, kad kažko nesuprantame, nes netgi taikant kasdieninės kalbos reikšmių kodą, pranešimas netampa nelogiškas. Bet šiuo atveju pranešimui, sukurtam naudojant vieną kodą, iškoduoti taikome kitą. Tačiau toks iškodavimas suteikia visai kitokią reikšmę, negu ją įdėjo siuntėjas.

Nors U. Eco šią sąvoką vartoja kalbėdamas apie masinę komunikaciją, ji yra taikytina ir diplomatinei komunikacijai nagrinėti.

Klaidingo iškodavimo problema, susijusi su profesiniu pasirengimu (diplomatinės komunikacijos dalyvių, žurnalistų, kaip informacijos sklaidėjų, ir t. t.), nėra šio straipsnio objektas.

Spontaniško neapibrėžtumo atsiradimas

Komunikacijos dalyvių gausėjimas ir komunikacijos intensyvėjimas skatina ją reglamentuojančių taisyklių paprastėjimą bei paties reglamentavimo griežtumo mažėjimą (Suelo, Grebliauskiene, 2010).

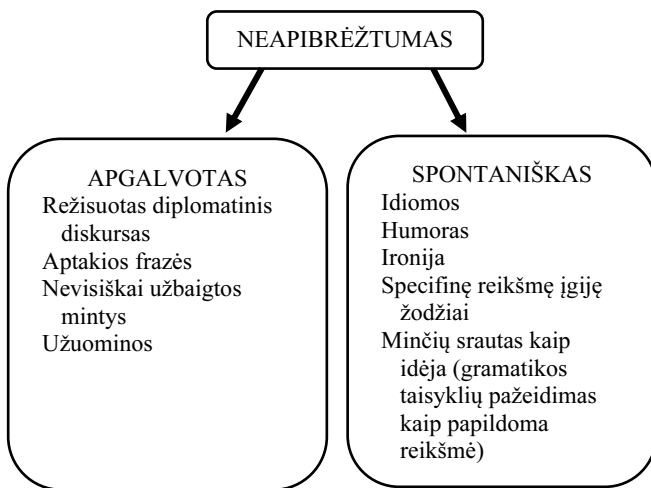
Komunikacija tampa vis labiau neformali, į diplomatinę kalbą vis dažniau įsiterpia kasdieninis kalbėjimas. Žiūrint iš kodo vartojimo perspektyvos, galima teigti vis dažnėjančių dviejų skirtingų kodų (diplomatinės kalbos kaip siauro vartojimo ir kasdieninio kalbėjimo kaip plataus vartojimo) vartojimą vienoje situacijoje. U. Eco klaidingo iškodavimo sąvoką tikslinga išplėsti ir šalia klaidingo iškodavimo įtraukti klaidingą užkodavimą. Tai užkodavimas, nekreipiant dėmesio į tai, kad skirtingos kultūrinės ir subkultūrinės patirties žmonės tą patį pranešimą ne dėl savo kaltės iškoduos skirtingai. Šią neformalėjimo tendenciją papildoma retorikos ypatumai, susiję su siekiu įtikinti ir daryti teigiamą įspūdį.

Žodžių, jų formų, ar žodinių konstrukcijų atranka ir vartojimas priklauso nuo kalbėtojo asmenybės. Kiekvienas turi savo stilių, kuris visų pirma priklauso nuo subjektyvių veiksnių. Koks žmogus yra ar koks stengiasi būti – gyvas, temperamentingas, kandus, atviras, dalykiškas – tokia yra ir jo kalba. Čia pasireiškia įvairūs asmens polinkiai bei skonis, sąmojingumas, polinkis į humorą, ironiją ar lyrizmą, lakoniškumą ar išsamų dėstymą, paprastumą ar įmantrumą. Kiekvienas asmuo turi savitą minties ar jausmo perteikimo būdą.

Kalbėdamas žmogus turi tikslą ne tik ką nors pasakyti, bet ir pasakyti taip, kad tas pasakymas padarytų įspūdį. Toks poveikis gaunamas tam tikru būdu parenkant ir išdėstant žodžius, jų formas bei konstrukcijas taip, kad jie virsta specialiomis išraiškos, stilistinėmis priemonėmis: tropais, inversijomis, kartojimais, elipsėmis, sušukimas, retoriniais klausimais ir kt. Per savo istorinę raidą kalba sukūrė daug specialių priemonių, kuriomis ji ryškina, aktualina žodžiuose glūdinčią vaizdingumą ir raiškumo potencialą. Vaizdingas posakis yra talpesnis, juo galima perteikti tokią informaciją, kurios neįmanoma perteikti loginėmis semantinėmis kalbos raiškomis (Bielinienė, 2000). Raiškos priemonių pasirinkimas daug pasako apie oratoriaus santykį su aptariamu objektu. Retorinės priemonės padeda sukurti kalboje psichologinę įtampą, o tai didina jos įtaigą.

Patikimas stiliaus gyvumo požymis yra artumas šnekamajai buitinei kalbai, pasižyminčiai individualumu, paprastumu, konkretumu, emocijumu, familiarumu, neretai humoru ir ironija (Bielinienė, 2000).

Minėtas retorines priemones galima priskirti spontaniškam neapibrėžtumui.

5 pav. Apgalvotas ir spontaniškas neapibrėžtumas

Vertėjas su apgalvotu neapibrėžtumu nesunkiai susitvarko, nes turi profesinį pasirėmimą. Pranešimas iš vienos kalbos į kitą išverčiamas išlaikant tą pačią diplomatinio kalbėjimo manierą. O štai spontaniškam neapibrėžtumui valdyti būtinas nuolatinis žinių apie realijas ir aktualijas atnaujinimas.

Jeigu apgalvotas neapibrėžtumas yra diplomatinės (profesinės) kalbos savybė ir nesukelia adekvataus supratimo problemų žmogui, turinčiam atitinkamą pasirėmimą, tai spontaniško neapibrėžtumo didėjimas gali tapti komunikacine kliūtimi. Ši kliūtis mažiau reiškiasi kai komunikacijos partneriai yra tos pačios kultūros atstovai. Komunikacijos partneriams, atstovaujantiems skirtingoms kultūroms, spontaniškas neapibrėžtumas kelia nemažai kultūriškai nulemtų potencialių nesuskalbėjimo problemų.

Retorikos kaita kaip komunikacinė kliūtis

L. Sechrest, T. L. Fay ir S. M. Hafez Zaidi (1972) išskyrė penkias vertimo problemas, kurios gali tapti tarpkultūrinės komunikacijos kliūtimi: žodyno nelygiavertiškumas, idio-

minis nelygiavertiškumas, gramatinis sintaksinis nelygiavertiškumas, patirties nelygiavertiškumas ir konceptualus nelygiavertiškumas.

Šiuo atveju ypač svarbus tampa idiominis nelygiavertiškumas. Jam priskirtinas ne tik idiomų, bet ir žodžių, kuriems dėl tam tikrų įvykių, žinomų tik atitinkamai grupei, suteikiama nauja reikšmė, vartojimas, ironijos bei humoro vartojimas.

Kultūriškai unikalių, neturinčių atitikmenų žodžių vartojimas kelia sunkumų vertėjams. Pavyzdžiui, Vengrijos vyriausybės vadovas F. Gyurcsany, sakydamas kalbą Pekine apie tam tikrą išradimą, jam įvardyti pavartojo grynai vengrišką sąvoką *gömböc*, kuri kildinama iš vengriškų pasakų ir neturi jokio atitikmens nė vienoje kalboje. Kalbėtojas nemaloniai nustebo pamatęs, kad vertėjui sunku išversti šią sąvoką (Baranyai, 2001). J. Blenkinshop ir M. Shaderman Pajouh (2010) atlikti tyrimai parodė, kad tik išimtiniais atvejais vertėjai yra linkę pateikti galutiniam gavėjui išsamius kultūriškai unikalių žodžių paaiškinimus.

Siekiant padaryti įspūdį ir didesnio kalbos įtaigumo, kalba darosi vis labiau neformali, artima kasdieniniam kalbėjimui, prisotintam idiomų ir žodžių, įgijusių specifinę reikšmę dėl tam tikrų visuomenėje vykstančių įvykių.

Kalbą gyvesnę ir įtaigesnę daro ir leidžia subtiliai išsisukti iš nemalonios situacijos humoras ir ironija, pastaruoju metu tampantys vis populiariesni diplomatinėje komunikacijoje. Humorą padeda sušvelninti atmosferą, suteikia komunikacijai lengvumo, leidžia sumažinti įtampą. Pats savaime humoras nėra kultūriškai sąlygotas, nėra prancūziško, britiško, vokiško ir t. t. humoro kaip tokio (Serracino-Inglott, 2001). Tačiau kultūra nulemia, kuriomis temomis juokaujama. Dėl to tai, kas juokinga vienam, gali pasirodyti nejuokinga ar net įžeidžiama kitos kultūros atstovui. Taip nesėkmingas Maroko ministro pirmininko pajuokavimas susitikime su Belgijos užsienio reikalų ir teisingumo ministrais tapo diplomatinio akibrokštu. Pradėdamas susitikimą Maroko vyriausybės vadovas žaismingai pajuokavo, kad A. Turtelboom (Belgijos teisingumo ministrė, moteris) yra ne toje vietoje. Belgijos teisingumo ministrė išsėdė ir pasijuto labai nejaukiai (Akrou, 2012).

Humoras suprantamas tik tada, kai visi komunikacijos dalyviai gali daryti tas pačias prielaidas remdamiesi bendru žinojimu ir idėjomis (Serracino-Inglott, 2001). Štai Oksfordo studentų Voltero draugija turi šūkį: „*If Voltaire had not existed, it would have been necessary to invent him*“ (Jeigu Voltero nebūtų buvę, būtų reikėję jį išgalvoti). Šis šūkis skamba linksmai tik žinantiesiems, kad tai yra perfrazuota Voltero sentencija „*If God did not exist, it would have been necessary to invent him*“ (Jeigu Dievo nebūtų, jį reikėtų išgalvoti).

Kasdieniniam kalbėjimui būdingas gramatinių taisyklių pažeidinėjimas. Ta pačia gimtąja kalba kalbantiesiems asmenims tai nesukelia jokių problemų, tačiau jei bent vienam iš komunikacijos partnerių kalba yra ne gimtoji arba komunikacija yra tarpininkaujama vertėjo, gali kilti nesuskalbėjimo problemų. Pirmuoju atveju taisyklių pažeidimas neleidžia adekvačiai dekoduoti pranešimo. Antruoju atveju vertėjui, kaip komunikacijos tarpininkui, kyla klausimas,

kaip išversti gramatiškai netaisyklingą tekstą: į taisyklių pažeidimą pasižiūrėti kaip į klaidą ir pranešimą konvertuoti gramatiškai taisyklinga kita kalba, sunaikinant taisyklių pažeidimo sukurtą papildomą reikšmę, ar į taisyklių pažeidimą žvelgti kaip į papildomos reikšmės kūrimą ir analogiškai pabandyti gauti tą patį efektą kita kalba.

Dėl kalbėjimo manieros neformalumo didėjimo ir artėjimo prie kasdieninės kalbėsenos vertėjas tampa ne komunikacijos proceso dalyviu, konvertuojančiu pranešimą keičiant komunikacinį kodą, o trečiuoju komunikacijos proceso dalyviu, galinčiu daryti tiesioginę įtaką perduodant pranešimą.

Neformalumas kalbėtoją atpalaiduoja nuo jautrumo kitoms kultūroms, tai yra jis gali spontaniškai įžengti į kitų kultūrų atstovų tabu zoną. Šis tabu zonos pažeidimas gali būti nulėmtas žinių stokos. Šiandien negalime apsiriboti chrestomatinėmis, vadovėlinėmis žiniomis apie kitas kultūras, nes tiek tabu zonos, tiek *buzz-words* intensyviai kinta ir priklauso nuo dinamiškos aplinkos įvykių, kuriuos yra sunku sekti nebūnant konkrečioje kultūrinėje socialinėje aplinkoje.

J. Blenkishop, M. Shaderman Pajouh (2010), T. Baranyai (2001) ir kt. tyrimai ryškina vertėjo, kaip redaktoriaus, funkcijos atsiradimą. Miglotas, neaiškus kalbėtojo minčių dėstymas vertėjui iškelia klausimą, į kurį jis turi labai greitai rasti atsakymą, – ar toks minčių dėstymas yra tikslingas ir apgalvotas, ar netyčinis. Kartu jis turi nuspręsti, ar verstame tekste išlaikyti tą patį minties miglotumą, ar redaguoti ir aiškiai išdėstyti mintis, kurias kalbėtojas ketina perteikti auditorijai.

Kita problema, su kuria susiduria vertėjas, – kalbėtojo tekste pastebėtos klaidos. Čia vertėjas vėl turi greitai nuspręsti, ar klaidą koreguoti, ar ne. Situacija, kai vertėjas koreguoja kalbėtojo klaidas, diplomatinėje komunikacijoje nėra naujiena. Kai Vengrijos politinis lyderis P. Loronci Sierra Leonėje iškilmingos sutikimo ceremonijos metu buvo pristatytas kaip Bulgarijos prezidentas, vertėjas nedvejodamas savo vertime ištaisė klaidą (Erds, 2004, cit. pgl. Baranyai, 2001).

Diplomatijos istorijoje pasitaiko ir kur kas rimtesnių originalo teksto redagavimų vertimo metu, siekiant jį padaryti priimtinesnį gavėjui. Pavyzdžiui, verčiant Turkijos sultono laiškus Didžiosios Britanijos karalienei Elžbietai I buvo ryškiai švelniamas tonas, kad atitiktų lygiaverčių monarchų komunikacijai būdingą mandagumą ir subtilumą (Lewis, 2001).

Apsispręsti, redaguoti ar neredaguoti verčiamą pranešimą, yra sunku. Iš vienos pusės, šį sprendimą vertėjas dažniausiai priima paties vertimo proceso metu. Būtų kur kas lengviau ir paprasčiau, jeigu minėtas klausimas būtų iš anksto aptartas su užsakovu. Tačiau tai nėra taip paprasta, nes pati redagavimo situacija yra paradoksali. Iškilus tokio redagavimo poreikiui ir vertėjui priėmus teisingus sprendimus bei sėkmingai atlikus redagavimą, komunikacija vyksta sklandžiai ir klientas net nepajunta, kad toks darbas buvo atliktas. Dėl tokio pobūdžio negatyvios patirties neturėjimo klientas negali suformuluoti aiškių ir detalių reikalavimų vertėjui šiuo klausimu.

Spontaniško neapibrėžtumo raiška tarptautinėje komunikacijoje

Siekiant įvertinti spontaniško neapibrėžtumo raiškos tendencijas tarptautinių susitikimų dalyvių pasisakymuose, atliktas giluminis interviu. Jo metu apklausti aštuoni informantai – profesionalūs vertėjai, verčiantys iš lietuvių į anglų, rusų, lenkų, vokiečių, ispanų kalbas ir iš šių kalbų į lietuvių kalbą.

Informantai atrinkti vadovaujantis šiais kriterijais:

- Ne mažesnė negu aštuonerių metų sinchroninio bei nuoseklaus žodinio vertimo patirtis.
- Darbo aukščiausio lygio tarptautiniuose renginiuose patirtis.
- Darbo bent viename Lietuvos pirmininkavimo Europos Sąjungos renginyje patirtis.

Apibūdindamas vertėjo darbą R. Chriss (2000) teigė, kad vertėjas kaip lingvistas turi puikiai išmanyti kalbos niuansus, komponuoti tekstą kaip rašytojas ir kaip diplomatas jautriai atsižvelgti į įvairius kultūrinius skirtumus. Reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad žodžiu verčiantis vertėjas dirba ne su užbaigtu, suredaguotu, o tuo metu kalbėtojo kuriamu tekstu, turėdamas labai ribotas galimybes pateikti detalesnius paaiškinimus ar keisti formuluotes. Aptardami savo vertimo patirtį, respondentai pabrėžė, kad vertėjui įveikti įvairius nesklaidumus padeda atitinkamų strategijų taikymas, leidžiantis galutiniam gavėjui perduoti suprantamą ir adekvatų pranešimą, taip užtikrinant reikiamą komunikacijos kokybę ir efektyvumą. Taigi, bet koks nesklaidumas vertintinas kaip iššūkis.

Jeigu diplomatiniam tekste kiekvienas sakinytis yra kruopščiai apgalvojamas ir pasveriamas, vertėjui belieka kuo tiksliau perkoduoti pranešimą į kitą kalbą, nes redagavimo darbą jau atliko pats siuntėjas, kuriam tikrai rūpi galutinis komunikacijos proceso rezultatas.

Diplomatijos profesionalai gerai išmano vertėjo darbą ir komunikacijos subtilybes. Čia vertėjas susiduria tik su apgalvotu neapibrėžtumu, kurio mažinti nereikia ir kuris nekeltų jokių problemų. Atvirkščiai, jis yra būtinas ramių, pagarbių, subalansuotų santykių išlaikymui, be nereikalingos destrukcijos. Be to, galutinis gavėjas ir tikisi atitinkamo neapibrėžtumo ir jį adekvačiai supranta.

Diplomatinis kalbėjimas turi savo specifiką. <...> Kartais atrodo, kad viskas vyksta labai abstrakčiai, bet <...> iš tikrųjų už abstrakčios formuluotės yra labai konkretus turinys. (V1)

Kalbant apie vertėją, kaip tarptautinės komunikacijos proceso dalyvį, pasakytina, kad kintantis komunikacijos pobūdis (komunikacija tampa vis neformalesnė, spontaniškesnė, didėja žmogiškojo veiksnio vaidmuo) keičia vertėjo poziciją ir vaidmenį šiame procese. Spontaniškame kalbėjime didėja netyčinės klaidos tikimybė. Šiuo atveju vertėjas nėra užtikrintas, kad kalbėtojas labai rimtai apgalvojo, ką sako. Vertėjui, matančiam komunikacijos spontaniškumą, kyla klausimas, kaip jam dalyvauti komunikacijos procese: redaguoti pranešimą ir tam tikra prasme patobulinti pranešėjo darbą, ar neredaguoti. Klaida gali būti atsitiktinė ir jos palikimas gali suteikti kitokią reikšmę pasisakymui, negu norėjo siuntėjas. Beje, šiuo atveju nėra garan-

tijos, kad pastarasis turės galimybę pasiaiškinti, pasitaisyti. Galutinis gavėjas gali tiesiog priimti pranešimą, interpretuoti jį ir susidaryti savo nuomonę.

Respondentai sutiko su mintimi, kad pranešimuose kartkartėmis pasitaiko akivaizdžių klaidų, kurias verčiant būtų tikslinga taisyti. Apklausti vertėjai linkę tokias klaidas koreguoti: vieni linkę redaguoti tekstą – klaidingą fragmentą keisti teisingu, kiti – versti pasisakymo tekstą tokį, koks yra, bet paaiškinti, kad taip sakė kalbantysis, ir pridurti teisingą informaciją arba jos nepridurti.

Jeigu yra akivaizdi klaida, pavyzdžiui, skaičiai buvo akivaizdžiai sukeisti, <...> pavyzdžiui, nagrinėjamas kažkoks dokumentas ir matai, kad parašytas tas skaičius, o kalbėtojas pasakė visai kitą skaičių, kitą procentą, kitą puslapį <...>, tada verti tai, kas buvo pasakyta, ir nusiimi nuo savęs atsakomybę ir, kad nesuklaidintum to žmogaus, kuris klauso [paaiškinti – aut. past.], kad [kalbėtojas – aut. past.] sakė tą, bet iš tikrųjų reikia tą, ir aišku iš viso konteksto, kad buvo padaryta klaida. (V3)

Tokiais atvejais, kai yra akivaizdžios klaidos, aš labai sąmoningai redaguju tekstą. (V2)

Iki šiol dažnai prisimenama J. F. Kennedy ištarta „Ich bin ein Berliner“ – klaidinga frazė, kurios tikslus vertimas būtų ne kas kita, kaip „Aš esu spurga su džemu“ ir skambėtų komiškai. Vargu ar 1963 m., sakydamas kalbą prie Brandenburgo vartų, JAV prezidentas siekė taip pajuokauti, o ne iškilmingai pareikšti, kad jis yra su Berlyno gyventojais ir palaiko juos.

Daugėjant tarptautinės komunikacijos dalyvių, turinčių skirtingą bazinį ir komunikacinį pasirengimą, bei mažėjant tarptautinių susitikimų formalumui, pranešėjų kalbėjimo maniera po truputį kinta, darosi mažiau nuspėjama. Pasisakymai vis dažniau peržengia nusistovėjusio diplomatinio kalbėjimo formato ribas. Jie tampa vis spontaniškesni, prisotinti kasdieninio kalbėjimo elementų. Natūralus, spontaniškas kalbėjimas, iš vienos pusės, palengvina vertėjo, kaip tarpininko, darbą, nes toks pranešimas lengviau suprantamas klausytojui, mintys reiškiamos trumpesniais, paprasčiau sakiniiais.

Žmogus kalba lėčiau, jeigu kalba spontaniškai. <...> Vertėjui yra lengviau, nes tai skamba natūraliau, šiek tiek lėčiau, <...> jeigu žmogus skaito, jis kalba greičiau, nes vis tiek tekstas yra rašytinis, sakiniai ilgesni, intonacija nėra gera vertėjo atžvilgiu. (V3)

Vertėjui yra didesnis pasitenkinimas išversti [pasisakymą – aut. past.] su visais [natūralaus, spontaniško kalbėjimo – aut. past.] mažais niuansais. (V2)

Kita vertus, gyvai savo gimtąja kalba kalbantis pranešėjas ne visada įvertina kasdieninės kalbos ypatumus ir galimas jų sąlygotas vertimo problemas. Taip pranešimuose pavartojamos naujai susiformavusios sąvokos, kurių žmogus, negyvenantis toje kalbinėje ir socialinėje aplinkoje, gali ir nežinoti. Su tokiu žinojimo ribotumu gali susidurti ir vertėjas, jau nekalbant apie galutinę informacijos gavėją, kuris gali būti ne kiek nesupažinęs su pranešėjo kultūra ir socialinėmis realijomis.

Buvo visiškas pasimetimas dėl pranešėjo vartojamo žodžio „AVE“ [Alta Velocidad Española abreviatūra, vadinamasis Ispanijos greitis traukinys – aut. past.], nes „ave“ gali

būti ir paukštis, ir paukštiena. <...> Negaliu pasakyti, kad čia mažas žmogaus išprusimas, ne, tikrai ne. Ji žino, kas yra greitieji traukiniai, bet nėra tiek buvusi Ispanijoje nei turėjusi tiek tiesioginio sąlyčio su Ispanija, kad žodis „ave“ iškart nekeltų absoliučiai jokių problemų. O tokių žodžių yra labai daug. (V2)

Tokio pobūdžio tendencija ryškina nuolatinio kontakto su kita kultūra poreikį.

Visada yra sunku su realijomis. Pavyzdžiui, jeigu yra kas nors grynai vokiško, arba kažkokia pareigybė, tai vietinės kultūros dalis, vietinės politikos dalis. Dažnai kyla klausimas, kaip geriau versti ar aiškinti, bet nėra laiko. (V1)

Kalba kaip verbalinis kodas dėl savo specifikos, susijusios su individualių žodžių reikšmių egzistavimu, kuria tam tikrą neapibrėžtumą net ir tada, kai visi komunikacijos dalyviai kalba ta pačia kalba. Skirtingas kultūrinis pagrindas dar labiau didina galimo nesusikalbėjimo riziką ir tik tinkamas vertėjo redagavimas apsaugo nuo galimo klaidingo išskodavimo.

Tarptautiniuose susitikimuose ryški kalbėjimo manieros paprastėjimo tendencija. Vis dažniau tikslui pasiekti vartojamos retorinės priemonės, siekdami įtaigumo susitikimų dalyviai vis dažniau remiasi kalbėjimo emocingumu ir vaizdingumu. Tokia kalbėjimo manieros kaita būdinga tiek didžiųjų valstybių lyderiams ir aukšto rango diplomatams, tiek įvairių tarptautinių susitikimų dalyviams. Bene ryškiausias pavyzdys galėtų būti žargono ir žodžių žaismo, kaip retorinių priemonių, vartojimas Rusijos prezidento V. Putino kalbose. 1999 m. spalio 24 d. spaudos konferencijos Astanoje metu, atsakydamas į žurnalisto klausimą dėl karinių dalinių įvedimo į Čėčėniją, V. Putinas paminėjo, kad „My budem mochtit teroristov vsiudu. Esli, pardon, v tualete pojmajem, to i v sortirax zamochim“. Puikiai kalbančiam rusų kalba žmogui suprasti tiek pačią pasakytą frazę, tiek už jos slypinčias nepasakytas reikšmes nekyla jokių sunkumų. Tačiau perteikti visą šios frazės turinį kitakalbiui yra tikras vargas.

Meninių išraiškos priemonių naudojimas pats savaime didelių sunkumų nekelia. Perteikti S. Povers pasakytą mintį pasitelkus vaizdingą posakį Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos posėdžio 2014 m. kovo 19 d. metu „A thief can steal property, but that does not confer the right of ownership on the thief“ (Vagis gali pavogti turtą, tačiau tai nesuteikia vagiui nuosavybės teisių) kita kalba nėra sudėtinga. Tačiau situacija tampa visai kitokia, kai naudojamas žodžių žaismas, citatos iš įvairių kūrinių ir pan.

Yra buvę, kad kalbėtojas buvo pasirošęs visą savo pristatymą eilėrašciais. Jisai atėjo likus dešimčiai minučių iki jo pristatymo, davė mums savo pranešimą sakydamas: „Čia kad jums pagalba būtų“ <...> Čia buvo vienas iš tų atvejų, kai reikia greitai nuspręsti, ką daryti. Aš tada paėmiau tą pranešimą ir [versdama kartkartėmis pabrėždavau – aut. past.], kad tai yra eilėraštis. Ten buvo XVI–XVII amžiaus, kai kurie XIII amžiaus kunigaikščio laišakai. <...> Tai rodo kalbėtojo supratimą, kaip reikia kalbėti su vertimu, arba, tiksliau, nesupratimą, kad tokių dalykų išversti iš tikrųjų yra neįmanoma. (V1)

Tiesa, kartais vertėjas gali praleisti kalbėtojui svarbių niuansų, ypač humoro, neformalumo išraiškų, įpintų į rimtą pasisakymą. Tai dažniausiai būna dėl to, kad vertėjas sten-

giasi sutelkti dėmesį į esminius turinio dalykus, ir kartais sunku sekti kalbėtojo minčių srautą. (V4)

Tarptautiniuose susitikimuose vertėjas vis dažniau tampa ne tik kultūrinium, bet ir diplomatinium tarpininku situacijoje, kai reikia ne tik išversti iš vienos kalbos į kitą, bet ir apsispręsti, ar nediplomatinę kalbėjimo manierą konvertuoti į diplomatiškesnę.

Apie dažnai minimą politikų nekorektiškumą manau, kad tai yra dėl nežinojimo, neišprusimo, nepasidomėjimo, savos kultūros trūkumo. Kartais būna tokių juokelių, ne visai juokingų, ne visai vietoje. (V1)

Šiuo atveju vertėjas atsiduria subtilioje situacijoje: versti ar neversti ir kaip versti nekorektišką galutinio gavėjo atžvilgiu pranešimą.

Jeį tai kas nors labai įžeidžiamo ar seksistinio, <...> diskriminuojančio, aš praleidžiu. Kartais ne visą informaciją pasakau arba pasakau bendriau, neskirdama tų moterų, jeigu ten buvo kreiptasi [diskriminuojančiai – aut. past.]. Kartais pasakau lygiai taip pat, ir pasakau, kad taip pasakė kalbėtojas. (V3)

Man nėra buvę, kad kaip nors keiktuši, ar labai šiurkščiai ar nemandagiai elgtuši. Bet yra buvę, kad žmonės dėl įvairių priežasčių <...> pradeda labai nekorektiškai kalbėti. <...> Aš asmeniškai bandžiau truputį švelniau tą perteikti. (V1)

Vertėjai gana sąmoningai atrenka, ką praleisti, ir, deja, šie sprendimai gali kenkti bendram pranešimo tonui, įspūdiui, kurį savo ruožtu ir pats kalbėtojas taip pat sąmoningai norėjo padaryti įterpdamas įtampą mažinančius komentarus, sąmojingas frazes, kuriomis – jeigu vertėjas laiku ir vietoje išverstų – padėtų pranešėjui perduoti ne tik savo rišlią mintį, bet ir atsiliepti į prieš tai išgirstą kokį nors aštrų komentarą, aiškiai skirtą jam.

Ispanijos atstovai kalbėjo režisuotu spontaniškumu įterpdami į savo tvirtus argumentus šiek tiek juokingų komentarų apie tai, jog pakaktų vieno ispano, kad visiems apsunkintų dalyvavimą konferencijoje ir diskusijoje, o šįkart jų net du, tad šypsodamasis tęsė savo kalbą tikėdamasis per daug nevarginti kolegų savo ispanišku iškalbingumu. <...> Ar vertėjas šio komentaro nevertė, ar tiesiog praleido, sunku dabar prisiminti, bet dalyviai visiškai nereagavo.

Dar vienas panašus pavyzdys su tais pačiais ispanais – vienas jų, kalbėdamas apie gana rimtus politinius padarinius, susijusius su Rusijos vykdoma politika Ukrainoje, sakė, kad „mes katalikai, ir todėl linkę tikėti stebuklais, jų esame jau matę, galime per lengvai prie jų priprasti“ ar kažką panašaus. Tuo metu vertėjams lyg ir pasigirdo, kad čia kalbama apie katalikus, bet pagal kontekstą ir bendrą kalbėtojo išreiškiamą mintį atrodo nelabai aktualu tai išversti, ir tiesiog buvo praleista. Kokia būtų buvusi klausytojų reakcija, net neįsivaizduoju, <...> juk sakė „mes“, tad kas tie „mes“? Ar tai ispanai, ar NATO narės, ES narės? Neaišku. Bet kas man buvo tikrai aišku – apgalvotas kalbėtojo spontaniškumas, siekiantis sumažinti įtampą, nes kaip tik Ispanijos pozicija ir žodžiai, kuriais ji buvo išreikšta, susilaukė trijų skirtingų dalyvių neigiamų ir gana tiesmukų replikų. O šiuo atveju vertėjams buvo nelengva susidoroti su kalbėtojo apgalvotu spontaniškumu. Gal šįkart tai buvo į naudą? Nors neaišku, kieno naudai. (V4)

Diplomatinėje komunikacijoje subjektyvi vertėjo nuomonė apie dalies teksto esmingumą arba antraeiliskumą gali būti

klaidinga. Bet kokie koregavimai vadovaujantis šia nuomone gali iškreipti pranešimo prasmę.

Kalbėtojas dėl nepakankamos kultūrinės kompetencijos savo pasisakyme gali įžengti į kitos kultūros tabu zoną, taip nesąmoningai ir netikslingai pasiūsdamas negatyvų pranešimą. Čia vėlgi vertėjas atsiduria dviprasmiškoje situacijoje: praleisti galintį ižeisti pasakymą, jį koreguoti ar išversti pažodžiui. Pasirinkti veikimo būdą vertėjai linkę atsižvelgdami į konkrečią situaciją.

Jeį nedidelė klaida, aš ją pataisau arba praleidžiu. (V3)

Prieš keletą metų <...> atvyko atstovai iš vieno Katalonijos miesto. Būna tokių renginių pagal tam tikrą miestų draugystės projektą. <...> Renginio organizatoriai buvo pasikvietę iš kažkokios mokyklos moksleivius, kurie paruošė šokius, o jie pašoko flamenko katalonams. <...> juk nesustabdysi ir nesakysi vaikams, kad nešokite ir nesiuši jų namo. <...> Tai buvo pirmas faux-pas, o antras buvo dėl Kauno simbolio – jaučio. Jie oficialiai įteikė gražų stiklinį raudoną jautį ir pasakė, kad „Mūsų miesto simbolis toks pat kaip ir jūsų – Ispanijos jautis“. O kataloniečiai nekenčia jaučių, nes tai jiems yra kaip ispanų pasipūtimo, „mačizmo“ išraiška. Kauniečiai mašinoje klijuojasi lipduką su pavaizduotu jaučiu, o kataloniečiai – asiliuką. (V2)

Respondentės minėtas nesupratimas buvo sąlygotas tiesiog nepakankamo partnerių kultūros išmanymo. Tačiau taip būna ne visada ir panašiais atvejais kyla klausimas, ar siuntėjas siunčia subtilų pranešimą apie savo poziciją tam tikrais klausimais, ar tai padaryta netyčia. Pavyzdžiui, pirmosiomis 1990 m. kovo savaitėmis, kai Lietuvos Aukščiausioji Taryba-Atkuriamasis Seimas paskelbė Nepriklausomybės Aktą „Dėl tarpvalstybinių santykių suregulavimo“, mūsų parlamentarai kreipėsi į SSRS Aukščiausiosios Tarybos pirmininką, vėliau – Sovietų Sąjungos prezidentą M. Gorbačiovą tituluodami jį *Jūsų Prakiltybe*, užuot sovietiniu įpročiu vadinę *draugu* arba vakarietiškai *Jūsų Ekscelencija* (Aleksandravičius, 2014). Taip buvo siekiama pabrėžti, kad jie nesiasocijuoja su buvusia Sovietų Sąjunga ir sovietų liaudimi, o yra nepriklausomos Lietuvos parlamentarai.

Kalbant apie pirmiau minėtą jaučio kaip nacionalinio simbolio pabrėžimą kreipiantis į katalonus, logiška būtų suabejoti, ar kalbėtojas taip siekia išsakyti savo poziciją, kad Katalonija yra nedaloma Ispanijos dalis (Katalonijos simbolis yra asiliukas). Kita vertus, čia yra subjektyvi nuomonė. Vertėjas kaip kalbos mokovas ir kultūros žinovas šiuo atveju atsiduria dviprasmiškoje situacijoje. Jautrios temos užkabinimas visada provokuoja negatyvias emocijas ir jam tenka priimti sprendimą dėl pranešimo koregavimo siekiant išvengti nemalonių padarinių. Čia prisiliečiame prie vertimo etikos tarptautinėje komunikacijoje problemos.

Spontaniško neapibrėžtumo didėjimas tarptautinėje komunikacijoje daro vis aktualesnį vertėjo kaip redaktoriaus vaidmenį ir sprendimus dėl minėto vaidmens prisiėmimo. Redaguodamas pranešimą vertėjas rizikuoja pakeisti originalo turinį ir, užuot padaręs komunikaciją sklandesnę, sukelti papildomų trikdžių. Jeigu vertėjas nusprendžia neredaguoti pranešimo, o palikti klaidas, neaiškumus, aštrų toną ir pan., taip gerbdamas pranešėjo autentiškumą (stilių, manierą, žodžių parinkimą ir t. t.), rizikuoja savo reputa-

cija. Kaip teigia J. Blenkinshop ir M. Shaderman Pajouh (2010), vertėjo pasirinkimas redaguoti ar neredaguoti tekstą grindžiamas subjektyvu sprendimu apie jo kaip specialisto vertinimą kliento akimis.

Net ir sutinkant su S. Bolaños Cuellar (2009) idėja, kad vertimo procese vertėjas, priimdamas sprendimą, vadovaujasi principu, jog reikia užtikrinti, kad klientas pasiektų tikslą, problema yra, kaip sužinoti, koks tas kliento tikslas ir kokią pagrindinę idėją jis nori perduoti. Redaguodamas pranešimą savo iniciatyva, vertėjas nuima dalį atsakomybės už komunikacijos efektyvumą nuo kalbėtojo pečių. Savo ruožtu, negatyvios patirties stoka neskatina kalbančiojo atkreipti dėmesį į vertėjo, kaip komunikacijos tarpininko, atliekamas funkcijas ir jų ribas.

Spontaniško neapibrėžtumo didėjimas paryškina vertėjo, kaip redaktoriaus (pranešimo koreguotojo), funkciją. Iššūkiai, susiję su redagavimu, vertėjui nėra naujiena. Problema yra ta, kad šitų iššūkių daugėja didėjant spontaniškam neapibrėžtumui, tai, kas anksčiau buvo unikali ir įdomi patirtis, turi tendenciją tapti kasdienine problema.

Apibendrinant galima teigti, kad:

1. Spontaniško neapibrėžtumo didėjimas atspindi tendenciją dalį atsakomybės už tarptautinės ir tarpkultūrinės komunikacijos efektyvumą perkelti vertėjui. Vertėjai savo ruožtu yra linkę prisiimti šią atsakomybę – tam tikru laipsniu koreguoti pirminių pranešimų tekstą, taisyti akivaizdžias klaidas ir nutolusį nuo diplomatinės kalbėjimo manieros tekstą daryti diplomatiškesnį, nuglaistyti tiesmukumą, pasakymų aštrumą, familiarumą.
2. Anksčiau minėta tendencija aktualina vertėjo etikos klausimą, susijusį ne tik su išversto pranešimo adekvatumu originalo atžvilgiu, bet ir su vertėjo sprendimu dalyvauti ar nedalyvauti komunikacijos procese kaip pirminio pranešimo redaktoriui.
3. Kintantis tarptautinių susitikimų komunikacijos pobūdis ir vis didėjanti spontaniško neapibrėžtumo valdymo svarba kelia naujus reikalavimus vertėjo profesiniam pasirėngimui.

Literatūra

1. Akrouit, H., 2012. Misplaced Humour Almost Causes a Diplomatic Row Between Morocco and Belgium. *Morocco World News*, balandžio 26 d.
2. Aleksandravičius, A., 2014. Lietuvių diplomatinis mandagumas įsiutino Kremliaus šeimininką. *Delfi*, kovo 14 d.
3. Baranyai, T., 2001. The Role of Translation and Interpretation in the Diplomatic Communication. *SKASE Journal of Translation and Interpretation*, Vol. 5, No. 2. Prieiga per internetą: http://www.skase.sk/Volumes/JTI06/pdf_doc/01.pdf [žiūrėta 2011 m. lapkričio mėn.].

Mariana Sueldo, Beata Grebliauskienė

Translation as Prevention from Aberrant Decoding

Summary

Translation as a facilitator of dialogue amongst cultures and nations has been an inseparable part of international communication, tracing far back to the very beginning of diplomacy. The recent and increasing changes in the ways and styles in international communication are significantly marked by the growing number and variety of participants and the intensification of the communication process in itself. Inevitably, these changes have made a visible impact on translation, notably interpreting. With the aim of going deeper into the manifestations of such effect, the present article analyzes translation

4. Bielinienė, J., 2000. *Iškalbos menas*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
5. Blenkinshopp, J., Shaderman Pajouh, M., 2010. Culture, Language and the Role of the Translator in International Business Lost in Translation? *Culture Critical Perspectives on International Business*, vol. 6, no. 1, pp. 38–52. <http://dx.doi.org/10.1108/17422041011017612>
6. Bolaños Cuellar, S., 2009. Sobre la ética en la comunicación intercultural: el caso de la traducción. *Ethics in Intercultural Communication: The Case of Translation*. *Signo pensam*, v. 28, n. 55, Bogotá jul./dez.
7. Chen, W., 2003. *Playing with Diplomacy*. Beijing: Economy Daily Press.
8. Chriss, R., 2000. Translation As a Profession. *The Language Realm*. Prieiga per internetą: <http://www.huntrans124.com/chriss.pdf> [žiūrėta 2014 m. kovo mėn.].
9. Cohen, R., 1991. *Negotiating across Cultures: Communication Obstacles in International Diplomacy*. Washington: Institute of Peace Press.
10. Da, Z., 2000. *Translating History: Thirty Years on the Front Lines of Diplomacy with a Top Russian Interpreter*. Beijing: World Affairs Press.
11. Donahue, T. R., Prosser, M. H., 1997. *Diplomatic Discourse: International Conflict at the United Nations – Addresses and Analysis*. Greenwich: Ablex Publishing Corporation.
12. Eco, U., 2000. *Towards a Semiotic Enquiry into the Television Message. Critical Concepts in Media and Cultural Studies*. London: Routledge, vol. 2, pp. 3–19.
13. Freeman Jr, C. W., 1994. *The Diplomat's Dictionary*. Washington: National Defence University Press.
14. Ginter, A., 2002. Cultural Issues in Translation. *Kalbų studijos*, nr. 3, pp. 27–31.
15. Jönson, C., Hall, M., 2005. *Essence of Diplomacy*. New York: Palgrave McMillan. <http://dx.doi.org/10.1057/9780230511040>
16. Kappeler, D., 2004. The Birth and Evolution of Diplomatic Culture. *Intercultural Communication and Diplomacy*. Geneva: Diplo Foundation, pp. 353–359.
17. Lewis, B., 2001. *What Went Wrong? Western Impact and Middle Eastern Response*. Oxford: Oxford University Press.
18. Maceina, A., 1990. Kalba ir daiktai. *Aidai*, nr. 1, p. 11.
19. Nathan, A. J., Gilley, B., 2003. *China's New Rulers: the Secret Files*. New York: New York Review of Books.
20. Sapir, E., 1958. *Culture, Language and Personality* (ed. D. G. Mandelbaum). Berkeley: University of California Press.
21. Sechrest, L., Fay, T. L., Hafez Zaidi, S. M., 1972. Problems of Translation in Cross-Cultural Research. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, no. 3, pp. 41–53. <http://dx.doi.org/10.1177/002202217200300103>
22. Serracino-Inglott, P., 2001. To Joke or Not to Joke: a Diplomatic Dilemma in the Age of Internet. *Language and Diplomacy*, pp. 21–37.
23. Sueldo, M., Grebliauskienė, B., 2010. Diplomatinis protokolai ir jo kaita per komunikacinę prizmę. *Darbai ir dienos*, nr. 54, pp. 37–51.
24. Whorf, B. L., 1956. *Language, Thought and Reality* (ed. J. B. Carroll). Cambridge: MIT Press.
25. Zhang, J., 2012. From Interpersonal to International: Two Types of Translation in the Making of Implicitness in Diplomatic Discourse. *Perspectives in Translatology*, vol. 22, pp. 75–95. <http://dx.doi.org/10.1080/0907676X.2012.718354>

(more specifically, interpretation) in the ever-changing context of international communication, though the chosen approach is not the traditional linguistic one, but a communicative perspective. The paper discusses the role and function of the interpreter and his/her place within the communication process, following the framework suggested by S. Bolaños Cuellar.

Based on the gradual transformations of diplomatic protocol as a set of rules applicable to international communication, the article briefly reviews the new challenges that translation faces due to changes in international communication, often caused by the participants' use of rhetorics. The paper then continues with a semiotic approach to the study of diplomatic communication messages distinguishing spontaneous ambiguity, which emerges as a complimentary element to widely known purposeful ambiguity, so typical of diplomatic mannerism. In-depth interviews with interpreters have been held in order to reach a deeper understanding of the problems they face as international communication agents seem increasingly prone to resort to spontaneous ambiguity. Based on the findings of the research, the authors have drawn insights regarding the difficulties interpreters may have to overcome, bearing in mind that, apart from their traditional functions as international communication mediators, more than ever before, interpreters are often expected to play the additional role of content editors.

Straipsnis įteiktas 2014 05
Parengtas spaudai 2014 06

Apie autores

Mariana Sueldo, M.A., ISM vadybos ir ekonomikos universiteto vyr. lektorė ir konsultantė.

Mokslinės veiklos sritys: tarptautinė ir tarpkultūrinė verslo komunikacija, derybos, diplomatinis protokolas, vertimas.

Adresas: Arklių g. 18, LT-01129 Vilnius.

El. paštas: marsue@ism.lt

Beata Grebliauskienė, dr., Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto docentė.

Mokslinės veiklos sritys: tarptautinė ir tarpkultūrinė komunikacija, diplomatinis protokolas, komunikacinių įgūdžių ugdymas.

Adresas: Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius.

El. paštas: beata.grebliauskiene@kf.vu.lt